

Rodzina w harcerskim ideale wychowawczym

Słowa kluczowe:

rodzina, harcerstwo, wychowanie harcerskie, harcerski ideał wychowawczy, Prawo Harcerskie

Harcerstwo jako pedagogia

Harcerstwo jest jednym z najstarszych i najpiękniejszych ruchów wychowawczych w Polsce. Jego załóżki sięgają początków XX wieku, kiedy to z idei skautingu, stworzonego przez Roberta Baden-Powella w Anglii, wyrósł polski ruch harcerski. W 1910 r. Andrzej i Olga Małkowscy przetłumaczyli książkę *Scouting for Boys* i rozpoczęli organizowanie pierwszych drużyn skautowych na ziemiach polskich. Od tamtej pory harcerstwo nieprzerwanie kształtuje kolejne pokolenia młodych ludzi, ucząc ich patriotyzmu, odpowiedzialności, pracy nad sobą i służby drugiemu człowiekowi.

Harcerstwo jako ruch społeczny ma charakter wyjątkowy. Nie jest to organizacja o sztywnej strukturze, ale żywy, dynamiczny ruch ludzi połączonych wspólną ideą. Jego siłą jest oddolność, dobrowolność i samorządność. Harcerze działają w duchu braterstwa, służby i wspólnoty, a każdy z nich ma możliwość aktywnego wpływu na swoje środowisko. W odróżnieniu od wielu innych form organizacji młodzieżowych, harcerstwo nie narzuca, lecz zaprasza. Członkostwo w drużynie jest wyborem, który wynika z potrzeby przynależności i chęci rozwoju. Tak postrzegane harcerstwo od zawsze odgrywało istotną rolę społeczną i narodową. Pod koniec okresu zaborów kształtowało postawy patriotyczne i przygotowywało młodzież do walki o niepodległość. W czasie II wojny światowej harcerze walczyli w Szarych Szeregach, wykazując się odwagą i poświęceniem. Po wojnie, mimo trudnych czasów politycznych, ruch przetrwał i nadal wychowywał młodzież w duchu wartości. Do dziś harcerze angażują się w działania społeczne, ekologiczne, charytatywne i edukacyjne, pokazując, że idea służby jest ponadczasowa.

Jednak harcerstwo to nie tylko ruch. Jest również postrzegane jako metoda wychowawcza, która stanowi jego fundament¹. W tej perspektywie metoda harcerska jest oryginalnym systemem wychowawczym, opartym na doświadczeniu, działaniu i wspólnocie. Jej celem

1 E. Grodecka, *O metodzie harcerskiej i jej stosowaniu*, HSI na Buczu, Warszawa 1937.

jest wszechstronny rozwój człowieka – fizyczny, intelektualny, emocjonalny i duchowy. Wychowanie harcerskie nie polega na przekazywaniu gotowych prawd, lecz na stwarzaniu warunków do samodzielnego odkrywania wartości i zdobywania doświadczeń.

Podstawą metody harcerskiej są Prawo i Przrzeczenie Harcerskie, które wyznaczają moralny i duchowy kompas harcerza. To nie tylko zestaw zasad, ale też zobowiązanie wobec siebie i wspólnoty. Harcerz stara się być prawdomówny, pogodny, uczynny i czysty w myśli, mowie i uczynku. Te ideały kształtują postawę odpowiedzialności i wewnętrznej siły, która towarzyszy młodemu człowiekowi przez całe życie. Kolejnym kluczowym elementem metody jest system zastępowy – mała grupa kilku osób, która stanowi podstawową jednostkę wychowawczą w drużynie. W zastępie młodzi uczą się współpracy, przywództwa i samodzielności. Każdy ma swoje zadania i odpowiedzialność, a sukces grupy zależy od zaangażowania wszystkich. To w zastępie kształtują się relacje oparte na zaufaniu, przyjaźni i wzajemnym wsparciu – wartościach niezwykle ważnych w dorosłym życiu. Harcerstwo wychowuje również poprzez uczenie przez działanie. Harcerz nie poznaje świata z podręcznika, ale poprzez doświadczenie – wędrowki, biwaki, służbę społeczną, gry terenowe czy prace na rzecz innych. Dzięki temu zdobywa praktyczne umiejętności, ale także uczy się pokonywać trudności, podejmować decyzje i działać odpowiedzialnie. Ważnym aspektem jest również kontakt z przyrodą, który rozwija wrażliwość, prostotę i pokorę wobec świata. Obozy i wyprawy uczą życia w zgodzie z naturą, współpracy i samodzielności – wartości szczególnie cennych w dzisiejszych czasach cyfrowego pośpiechu.

Warto zauważyć, że tak postrzegane harcerstwo stawia na indywidualny rozwój. Każdy harcerz może podążać własną ścieżką, zdobywając stopnie i sprawności, które odpowiadają jego zainteresowaniom i możliwościom. System ten pozwala na odkrywanie talentów i budowanie poczucia własnej wartości. Wychowawca – drużynowy – nie jest nauczycielem w tradycyjnym sensie, lecz przewodnikiem, który wspiera młodych w samowychowaniu i pomaga im odnaleźć własną drogę.

Współczesne harcerstwo, mimo upływu lat, zachowuje aktualność. W świecie zdominowanym przez technologię, konsumpcję i pośpiech, harcerska metoda wychowania staje się wyjątkowo potrzebna. Uczy, że prawdziwa wartość człowieka nie zależy od tego, co posiada, lecz od tego, kim jest i jak służy innym. Daje młodym ludziom poczucie sensu, wspólnoty i odpowiedzialności – rzeczy, których często brakuje w codziennym życiu. Jednak same określenia: ruch, organizacja czy metoda rozumiane jako sposób wydają się nie wyczerpywać pojęcia „harcerstwo”.

W jednym ze swoich tekstów poświęconych refleksji nad harcerstwem zauważam, że *Harcerstwo nie jest ani jedynie organizacją czy instytucją wychowawczą, ani jedynie ruchem społecznym (często bardzo spontanicznym), jest jednak wszystkimi tymi rzeczami po trosze*². Z równo moje o nim uwagi, jak i innych autorów, w tym Ewy Grodeckiej³ czy Krystyny Stech⁴,

2 J.J. Czarkowski, *O metodzie harcerskiej i jej rozwoju* [w:] G. Miłkowska, K. Stech (red.), *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, Zielona Góra 2011, s. 16.

3 E. Grodecka (1937), dz. cyt.

4 K. Stech, *Społeczny zasięg metodyki harcerskiej* [w:] G. Miłkowska, K. Stech (red.), *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, Zielona Góra 2011.

spotkały się z pewną krytyką, iż sprawiają one, że znika wgląd w to, co stanowi wgląd o jego szczególnej cesze, jaką jest właśnie swoistość wychowania pośredniego⁵. Jak zauważa cytowany autor, *harcerstwo nie jest metodą wychowania, aczkolwiek pedagogizujący koncepcje Baden-Powella tak właśnie definiowali jego istotę. To tak, jakby o jodze mówić, że jest metodą, a więc określonym sposobem realizowania istotnych wartości czy celów*⁶. Czym zatem w perspektywie pedagogicznej jest harcerstwo? Lata rozważań i analiz pozwalają zauważyć, że krytyka ta słusznie w moim przekonaniu zauważa, iż nie można harcerstwa ograniczać jedynie do określenia go jako metody, organizacji czy ruchu. Z pewnością jednak nie było to moją intencją, jedynie wskazywałem, iż takie określenia jak ruch, organizacja itp. nadmiernie ograniczają to, czym w istocie harcerstwo jest. Myślę również, że jego fenomen wykracza poza sam pomysł wychowania pośredniego. Z pewnością dobrym pomysłem jest określenie zaproponowane przez Bogusława Śliwerskiego „Pedagogia harcerska”⁷. Teresa Hejnicka-Bezwińska w swoich pracach redefiniuje na nowo nieco wcześniej zapomniany termin „pedagogia”, wskazując na trzy podstawowe znaczenia tego terminu. Pedagogia jest:

- *sztuką skutecznego wywierania wpływu na dzieci i młodzież dla zrealizowania określonych celów edukacyjnych, metaforycznie rzecz ujmując „uprawą ludzkiego ducha”;*
- *rodzajem doktryny pedagogicznej, ideologii edukacyjnej lub ukrytego programu wychowania;*
- *względnie spójnym i trwałym zbiorem praktyk edukacyjnych, poprzez które jednostka przyswaja sobie nowe (lub rozwija dotychczas istniejące) formy postępowania, wiedzy, umiejętności i kryteria ich oceny, przejmując je od kogoś (lub czegoś), kogo uznaje za stosownego ich dostarczyciela (przekaziciela) i ewaluatora*⁸.

Słowo „pedagogia” z pewnością oddaje wiele z tego, za co harcerstwo uważamy. W szczególności kwestię wspólnoty wartości⁹. Harcerstwo jako ruch i metoda wychowania to spójna całość. Jako ruch – buduje wspólnotę i kształtuje postawy społeczne. Jako metoda – pomaga jednostce rozwijać się w zgodzie z wartościami, przez działanie i doświadczenie. Dzięki temu harcerstwo pozostaje jedną z najsukcesowniej i najpiękniejszych form wychowania młodzieży. Harcerstwo to nie tylko nauka, ale przede wszystkim przygoda, służba i praca nad sobą. To droga, która prowadzi ku dojrzałości i człowieczeństwu. I właśnie dlatego, mimo zmieniających się czasów, harcerstwo wciąż przyciąga młodych ludzi – bo daje im to, czego najbardziej potrzebują: sens, wspólnotę i wiarę w to, że każdy może uczynić świat lepszym.

5 B. Śliwerski, *Pedagogia harcerskiego wychowania*, Kraków 2018, s. 43.

6 Tamże, s. 163.

7 B. Śliwerski, *Pedagogika czy pedagogia harcerska?* [w:] „Harcerz Rzeczypospolitej. Internetowe pismo Ruchu Harcerskiego”, 5 kwietnia 2017 r., https://hr.bci.pl/articles.php?article_id=577 [dostęp: 9.09.2024 r.].

8 T. Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika ogólna*, Warszawa 2008, s. 459.

9 J.J. Czarkowski, *Harcerstwo jako pedagogia wprowadzająca w życie wartościowe* [w:] „Warszawskie Studia Teologiczne”, nr XXVII/1/2014, s. 307–322; por. też: J.J. Czarkowski, *Aktualność pedagogii harcerskiej XX-lecia międzywojennego* [w:] „Harcerstwo. Rocznik naukowy Muzeum Harcerstwa”, nr 1 (2018), s. 117–126.

Prawo Harcerskie jako źródło ideału wychowawczego harcerstwa

Harcerstwo jest pedagogią i jednocześnie ruchem wychowawczym, którego głównym celem jest kształtowanie człowieka prawego, odpowiedzialnego i gotowego służyć innym. W centrum tej koncepcji wychowania stoi Prawo Harcerskie – zbiór zasad moralnych, które wyznaczają ideał osobowy harcerza. Nie jest ono zbiorem przepisów do bezrefleksyjnego przestrzegania, lecz drogowskazem, który wskazuje kierunek rozwoju duchowego, moralnego i społecznego. Prawo Harcerskie stanowi fundament całego systemu wychowawczego ruchu harcerskiego i jest jednym z najpełniejszych wyrazów ideału wychowania opartego na wartościach.

Prawo Harcerskie zostało opracowane i oparte na zasadach skautingu Roberta Baden-Powella, który już w 1908 r. w dziele *Scouting for Boys* podkreślał, że skauting ma nie tylko kształcić umiejętności, lecz przede wszystkim kształtować charakter. W polskiej tradycji harcerskiej Prawo Harcerskie po raz pierwszy opracował Andrzej Małkowski – tłumacz i twórca rodzimego harcerstwa. Od początku jego zadaniem było określenie moralnego ideału, do którego harcerz powinien dążyć, a nie nakładanie obowiązków w sensie prawnym. Współczesne Prawo Harcerskie przeszło pewną nieuniknioną drogę przemian uwarunkowanych historycznie i kulturowo. Obecnie różne organizacje mają odmienne teksty Prawa Harcerskiego, jednak w swoim zasadniczym koście wartości są one istotnie i istotowo zbieżne. Prawo Harcerskie składa się zwykle z dziesięciu punktów, które opisują najważniejsze cechy harcerza: jego stosunek do Boga, Ojczyzny, rodziny, przyjaciół, przyrody, pracy i samego siebie. To swoisty kodeks postępowania, ale też program pracy nad sobą – codziennego doskonalenia charakteru. Każdy punkt Prawa Harcerskiego wyraża pewien element ideału wychowawczego, który harcerstwo stara się wcielać w życie. Nie chodzi w nim o doskonałość, lecz o stałe dążenie do dobra, prawdy i służby.

Ideał wychowawczy harcerstwa oparty na Prawie Harcerskim ma charakter personalistyczny – skupia się na całościowym rozwoju człowieka. Chociaż w moim przekonaniu sam personalizm nie był inspiracją jego twórców (personalizm jest prądem późniejszym niż harcerskie idee) to jednak są one intencjonalnie zgodne. Celem nie jest tylko zdobycie umiejętności, lecz kształtowanie dojrzałej osobowości, opartej na wartościach duchowych, moralnych i społecznych. Harcerz rozwija się fizycznie, intelektualnie, emocjonalnie i duchowo – w harmonii z samym sobą i ze światem. Prawo Harcerskie nie jest tylko dokumentem – żyje w codziennym działaniu. Instruktorzy, drużynowi i wychowawcy starają się wprowadzać jego zasady w życie poprzez gry, służbę, obozy, akcje społeczne, codzienne postawy oraz własny przykład. Jak pisał Małkowski: *Jeśli wymagam stosowania Prawa od dziesięcioletniego smyka, to o ileż bardziej muszę tego wymagać od siebie*¹⁰. Każdy punkt Prawa ma swoje odzwierciedlenie w praktyce harcerskiej: służba innym, uczciwość, współpraca, kontakt z przyrodą, samodzielność i pogoda ducha. Tak postrzegane Prawo Harcerskie staje się facylitatorem wychowania poprzez działanie – uczenia przez doświadczenie. Harcerze nie uczą się o wartościach z podręcznika, ale doświadczają ich w realnych sytuacjach: pomagając, współpracując, pokonując trudności.

¹⁰ https://pl.wikiquote.org/wiki/Andrzej_Ma%C5%82kowski

Tak postrzegane Prawo Harcerskie jest sercem harcerskiego systemu pośrednich oddziaływań wychowawczych i jednocześnie źródłem ideału, do którego dąży każdy harcerz. Wskazuje drogę ku dojrzałości, ucząc miłości do Boga, Ojczyzny rodziny i bliźnich, uczciwości, odwagi, służby i pracy nad sobą. Jego wartość polega na tym, że łączy ideał moralny z praktyką życia – pozwala młodemu człowiekowi odkrywać sens dobra i odpowiedzialności w codziennych czynach. W świecie, w którym łatwo zatracić autorytety i stałe punkty odniesienia, Prawo Harcerskie pozostaje niezmiennym drogowskazem. Uczy, że wychowanie to nie tylko zdobywanie wiedzy, lecz budowanie charakteru i serca. Dlatego właśnie Prawo Harcerskie jest nie tylko dokumentem organizacyjnym, ale źródłem ideału wychowawczego, który czyni z harcerstwa prawdziwą szkołę życia.

Rodzina

Rodzina jest pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym człowieka. To właśnie w niej człowiek uczy się miłości, odpowiedzialności, współpracy i zaufania. Rodzina daje poczucie bezpieczeństwa, przynależności i akceptacji – wartości, bez których nie sposób prawidłowo się rozwijać. W niej kształtuje się system wartości, postawy wobec innych ludzi, świata i samego siebie. To właśnie rodzina stanowi fundament, na którym buduje się dalsze życie człowieka – jego przekonania, wybory i relacje.

Rola rodziny w życiu człowieka jest nie do przecenienia. To w rodzinie dziecko po raz pierwszy doświadcza dobra i zła, uczy się zasad współżycia społecznego, poznaje znaczenie słów „obowiązek”, „szacunek” i „pomoc”. W zdrowej rodzinie każdy jej członek wie, że jest potrzebny i kochany, a jednocześnie zobowiązany do troski o innych. Takie środowisko uczy empatii i współodpowiedzialności. Rodzina przekazuje nie tylko wzorce zachowań, ale także tradycje, kulturę i wiarę, które stanowią duchowy dorobek narodu.

Funkcje rodziny rozumiane jako ogół zadań i ról, jakie rodzina pełni wobec swoich członków oraz społeczeństwa, obejmują rozmaite działania mające na celu zaspokajanie podstawowych potrzeb biologicznych, emocjonalnych, społecznych i kulturowych jej członków, a także utrzymanie ciągłości życia społecznego i wychowania nowych pokoleń. Z perspektywy społecznej funkcje rodziny można określać jako zespół zadań koniecznych do jej trwania i rozwoju, a także do zachowania ciągłości społeczeństwa¹¹. W tym sensie, jak zauważają badacze, *rodzina jest podstawowym systemem, który umożliwia społeczeństwu reprodukcję swoich wartości poprzez proces socjalizacji*¹². Jednak współcześnie wielu autorów podkreśla, że funkcje te wynikają zarówno z biologicznej, jak i społecznej natury człowieka, łącząc w sobie wymiar emocjonalny, moralny i kulturowy a nawet transcendentálny¹³.

W literaturze można znaleźć wiele typologii funkcji rodziny. Pomimo różnic w terminologii, większość badaczy zgadza się, że podstawowe funkcje rodziny obejmują: prokreację, wychowanie, opiekę, emocjonalność oraz alimentację.

11 Z. Tyska, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1993.

12 T. Parsons, R.F. Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*, New York 1955.

13 M. Ziemska, *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1986.

- **Funkcja prokreacyjna (rozrodcza)** polega na wydawaniu potomstwa na świat i zapewnieniu ciągłości biologicznej społeczeństwa. Choć w nowoczesnych społeczeństwach jej znaczenie maleje z powodu spadku dzietności i przemian modelu rodziny, pozostaje ona podstawowym warunkiem istnienia gatunku ludzkiego oraz źródłem emocjonalnej więzi między rodzicami a dziećmi.
- **Funkcja opiekuńcza** wyraża się w tym, że rodzina zapewnia opiekę nad dziećmi, osobami chorymi i starszymi. Zaspokaja potrzeby biologiczne (pożywienie, sen, zdrowie), psychiczne (bezpieczeństwo, miłość) i społeczne (poczucie przynależności). Funkcja ta ma charakter uniwersalny i trwały, ponieważ w każdej kulturze rodzina odpowiada za ochronę i utrzymanie życia swoich członków. Często łączy się z unikatowym dla nauk o rodzinie pojęciem troski (łac. *cura*, ang. *care*) rozumianym jako dążenie do dobra drugiego oraz gotowość do udzielania pomocy i wsparcia. Nel Noddings, twórczyni tzw. *ethics of care* (etyki troski), ujmuje troskę jako podstawę relacji moralnych i edukacyjnych. Jak zauważa, *w relacji opartej na trosce zarówno osoba troszcząca się, jak i ta, o którą się troszczy, wnoszą wkład w tę relację – choć w odmienny sposób*¹⁴.
- **Funkcja wychowawcza** często utożsamiana z socjalizacyjną uznawana jest za najważniejszą z perspektywy pedagogicznej. To w rodzinie kształtują się pierwsze postawy moralne, emocjonalne i społeczne. Rodzice przekazują dziecku system wartości, normy zachowania, sposoby komunikacji i wzorce ról płciowych. *Rodzina jest pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym, które decyduje o kierunku rozwoju osobowości dziecka*¹⁵. We współczesnym dynamicznie zmieniającym się świecie jest to funkcja, której prawidłowa realizacja może skutecznie przeciwdziałać rozmaitym anomaliiom.
- **Funkcja emocjonalna**, której wyrazem jest zaspokajanie przez rodzinę potrzeb emocjonalnych, w szczególności miłości, przynależności, akceptacji, bliskości, a także bezpieczeństwa. Dzięki tej funkcji jednostka uczy się empatii, zaufania i współodczuwania. T. Parsons określił ją mianem funkcji stabilizacji emocjonalnej, ponieważ więzi rodzinne przeciwdziałają frustracjom i zaburzeniom emocjonalnym. Jak zauważa, *rodzina zapewnia stabilne i wspierające środowisko emocjonalne, niezbędne dla socjalizacji dziecka oraz stabilizacji osobowości dorosłego*¹⁶. Należy mieć świadomość, że bez silnych więzi rodzinnych nie można mówić o trwałości porządku społecznego, a także o stabilności człowieka jako osoby.
- **Funkcja alimentacyjna** jest związana z faktem, iż rodzina pełni rolę wspólnoty ekonomicznej, w której następuje produkcja, podział i konsumpcja dóbr. To ona zapewnia utrzymanie, mieszkanie, ubranie i inne środki niezbędne do życia. W nowoczesnych społeczeństwach funkcja ta przeszła przemiany – rodziny rzadziej produkują dobra, a częściej uczestniczą w ich pozyskiwaniu i konsumpcji.

Warto zauważyć, że różni badacze wymieniają również inne funkcje, które w moim odczuciu mieszczą się we wcześniej wymienionych.

14 N. Noddings, *The Challenge to Care in Schools. An Alternative Approach to Education*, New York 2005, s. 75.

15 M. Ziemska, *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1986, s. 38.

16 T. Parsons, *The Social System*, Glencoe 1951, s. 222.

Obserwowane w XX i XXI wieku procesy industrializacji, urbanizacji i globalizacji spowodowały głębokie zmiany w strukturze i funkcjach rodziny. Funkcje ekonomiczne i opiekuńcze w dużej mierze przejęły instytucje publiczne (np. przedszkola, szkoły, domy pomocy społecznej), co doprowadziło do tzw. instytucjonalizacji funkcji rodzinnych. Jednocześnie wzrosło znaczenie funkcji emocjonalnej i wychowawczej, co potwierdza tezę, że współczesna rodzina ma coraz bardziej psychologiczno-emocjonalny charakter. Zmiany ról płciowych, zjawisko rodzin patchworkowych i wzrost liczby rozwodów również wpływają na sposób realizacji funkcji rodzinnych. Warto jednak podkreślić, że rodzina wciąż pozostaje niezastąpionym środowiskiem zaspokajania potrzeb emocjonalnych i rozwojowych człowieka.

Współczesne czasy stawiają rodzinie wiele wyzwań. Pośpiech, praca, brak czasu i rosnąca presja społeczna często powodują, że więzi rodzinne słabną. W takich warunkach szczególnego znaczenia nabierają ruchy i organizacje, które wspierają rodzinę w jej funkcjach wychowawczych. Jedną z takich form jest harcerstwo, które od ponad wieku stanowi cenne uzupełnienie wychowania rodzinnego.

Harcerstwo, wyrosłe z idei skautingu Roberta Baden-Powella, od początku swojego istnienia w Polsce miało za cel wychowanie młodego człowieka na dobrego obywatela, przyjaciela i człowieka prawego. Jego twórcy – Andrzej i Olga Małkowscy – widzieli w nim nie tylko sposób na aktywizację młodzieży, ale również ruch, który wspiera rodzinę i szkołę w procesie wychowawczym. Harcerstwo nie może i nie powinno zastępować rodziny; jego zadaniem jest wspierać dom rodzinny w kształtowaniu charakteru i postaw moralnych młodego człowieka – już twórca skautingu pisał: *Skauting ma na celu wspomóc dom rodzinny i szkołę w wychowaniu chłopców, a nie zastępować je*¹⁷. Wspólnym mianownikiem rodziny i harcerstwa jest wychowanie poprzez wartości. Zarówno w rodzinie, jak i w harcerstwie, podstawą relacji jest szacunek, miłość, odpowiedzialność i wzajemna pomoc. Harcerstwo pełni zatem rolę drugiej, wspólnotowej rodziny. Dzieci i młodzież uczą się w nim współpracy, przyjaźni, wzajemnego zaufania i odpowiedzialności – podobnie jak w domu rodzinnym. W małej grupie, jaką jest zastęp, młodzi ludzie uczą się, że każdy ma swoje miejsce i znaczenie, że sukces wspólnoty zależy od zaangażowania każdego jej członka. Tak jak w rodzinie, w harcerstwie obowiązuje zasada wzajemnej pomocy, lojalności i poszanowania dla innych. Ważną cechą harcerstwa jest też służba drugiemu człowiekowi – idea głęboko zakorzeniona w wychowaniu rodzinnym. Harcerze pomagają potrzebującym, angażują się w akcje charytatywne, dbają o środowisko, uczą się odpowiedzialności za siebie i świat. W ten sposób rozwijają postawy, które w rodzinie są przekazywane od najmłodszych lat – wrażliwość, troskę o innych i gotowość do poświęceń.

Harcerstwo pomaga również rodzicom. Uczy dzieci samodzielności, zaradności i pracy w grupie, co przekłada się na ich zachowanie w domu i szkole. Wielu rodziców zauważa, że dzieci, które są harcerzami, stają się bardziej odpowiedzialne, zorganizowane i empatyczne. Ruch harcerski staje się więc naturalnym sojusznikiem rodziny w procesie wychowania.

17 R. Baden-Powell, *Scouting for Boys*, London 1908, s. 10.

Nie można też zapominać o tym, że harcerstwo tworzy wspólnotę pokoleniową – często całe rodziny angażują się w działalność harcerską. Rodzice wspierają drużyny, biorą udział w biwakach i uroczystościach. W ten sposób harcerstwo łączy pokolenia i umacnia więzi rodzinne. Staje się nie tylko szkołą charakteru, ale i przestrzenią budowania wspólnoty międzyludzkiej, opartej na wartościach, które mają swoje korzenie właśnie w rodzinie.

Podsumowując, rodzina jest pierwszym i niezastąpionym środowiskiem wychowawczym człowieka. To w niej rodzą się wszystkie podstawowe wartości, które później rozwija harcerstwo. Harcerstwo natomiast stanowi naturalne przedłużenie wychowania rodzinnego – pomaga młodym ludziom wprowadzać w życie to, czego nauczyli się w domu. Wspiera rodzinę w jej misji, wzmacniając w dzieciach to, co najpiękniejsze: wrażliwość, odpowiedzialność i pragnienie służby. Rodzina i harcerstwo są więc dwiema stronami tego samego procesu – wychowania człowieka prawego, dobrego i zaangażowanego. Razem tworzą spójną całość, która pomaga młodemu człowiekowi odnaleźć swoje miejsce w świecie i zrozumieć, że prawdziwe szczęście rodzi się wtedy, gdy potrafimy kochać, służyć i żyć dla innych.

Rodzina w Prawie Harcerskim

Prawo Harcerskie to zbiór zasad moralnych, które stanowią fundament wychowania w harcerstwie. Zawarte w nim wartości kształtują postawy, decyzje i sposób postrzegania świata przez każdego harcerza. Duch i sens wszystkich jego zasad bardzo mocno odnoszą się do życia rodzinnego, jego wartości i roli w wychowaniu człowieka.

Nie uległa dezaktualizacji żadna z dziesięciu norm (zasad), które zostały określone w Prawie Harcerskim, prymarnie prawa skautowego, które było nowelizowane i adaptowane w różnych państwach świata. (...) Każdy punkt prawa skautowego ani nie mówi o tym, czego nam nie wolno czynić ani jak powinniśmy postąpić, ale wyraża te stany postulatyczne językiem realizmu, a zatem czegoś, co jest osiągalne, a nie bywa celem w naszym życiu. Może właśnie dlatego twórca polskiego harcerstwa, Andrzej Małkowski, podkreślał za Baden-Powellem, że kto zostanie harcerzem, to na zawsze, niezależnie od tego, czy będzie w strukturach związku, czy nie¹⁸.

Harcerstwo jest pedagogią wprowadzającą w życie wartościowe, która wspiera i rozwija to, co w rodzinie jest najważniejsze – miłość, zaufanie, odpowiedzialność i służbę innym. Jak zauważam, trzeba podkreślić z całą mocą, że harcerski program ma być okazją do podjęcia osobowej relacji z innymi osobami, a wychowanie winno opierać się na żywych ludziach – osobach, a ostatecznym wzorem staje się ich życie i wspólne przeżywanie napotkanej w trakcie realizacji wspólnie z innymi osobami zadań rzeczywistości. Nie jest natomiast jego celem wdrożenie do funkcjonowania czy bezosobowym zjednoczeniu z powszechnym obowiązkiem¹⁹. Tą grupą w harcerskiej rzeczywistości jest zazwyczaj zastęp, patrol lub drużyna. Ale może to być również i często we współczesnej rzeczywistości jest rodzina.

18 B. Śliwerski, *Pedagogia harcerskiego wychowania*, Kraków 2018, s. 56–57.

19 J.J. Czarkowski, *Harcerstwo jako pedagogia wprowadzająca w życie wartościowe* [w:] „Warszawskie Studia Teologiczne”, nr XXVII/1/2014, s. 318.

W tym kontekście można zauważyć, że różne stwierdzenia Prawa Harcerskiego odnoszą się do rodziny jako kluczowej grupy, w której harcerka lub harcerz funkcjonują jako osoby. Przykładowo, gdy w pierwszym punkcie Prawa Harcerskiego czytamy, iż *Harcerz służy Bogu i Polsce i sumiennie spełnia swoje obowiązki*. To właśnie rodzina jest pierwszym miejscem, gdzie dziecko poznaje znaczenie słów „obowiązek” i „służba”. Uczy się szacunku do rodziców, pracy, zwyczajów, tradycji i wiary. Harcerstwo rozwija te postawy, ucząc młodych, że służba nie ogranicza się do wielkich czynów, ale zaczyna się od codziennej troski o dom, bliskich i wspólnotę, w której żyjemy. Konieczna wydaje się tu więc współpraca drużyny z rodziną i drużynowego z rodzicami. Gdy w Prawie Harcerskim czytamy: *Harcerz jest pożyteczny i niesie pomoc bliźnim*. To właśnie rodzina jest miejscem, w którym człowiek po raz pierwszy uczy się pomocy – pomaga rodzicom, rodzeństwu, dziadkom, a harcerstwo rozszerza tę postawę na innych ludzi, ucząc, że bliźnim jest każdy człowiek, nie tylko członek rodziny. W ten sposób harcerz przenosi rodzinne wartości troski i wsparcia na życie społeczne, ucząc się wrażliwości i empatii. W Prawie Harcerskim czytamy: *Harcerz jest oszczędny i ofiarny*, jest to kwestia, którą harcerz po raz pierwszy poznaje w rodzinie i która łączy się z wychowaniem domowym. Właśnie w rodzinie dziecko uczy się gospodarności, odpowiedzialności za wspólne dobra i szacunku do pracy i do rzeczy. Harcerstwo pomaga zrozumieć, że oszczędność nie oznacza skąpstwa, lecz mądre gospodarowanie tym, co się posiada, a ofiarność – gotowość do dzielenia się z innymi, a nie bezmyślną rozrzutność. Wreszcie, gdy w Prawie Harcerskim jest napisane, że *Harcerz jest czysty w myśli, mowie i uczynkach*²⁰, to owa czystość jest wartością, która ma swoje korzenie w wartościach wynoszonych z domu. W rodzinie dziecko uczy się odróżniać dobro od zła i zachowywać wewnętrzną czystość. Harcerstwo utrwała te ideały, pokazując, że czystość to nie tylko kwestia moralna, ale także postawa szacunku wobec siebie i innych. Trudno analizować każdy punkt Prawa Harcerskiego, ale warto wskazać jeszcze ten, w którym występuje słowo rodzice. Przeanalizowałem kilka redakcji Prawa Harcerskiego w autorskim wyborze tych, które uważam za najbardziej (oczywiście relatywnie) wolne od nacisków społeczno-politycznych w historii, gdy harcerstwo było względnie jedną dużą organizacją.

Tabela 1. Rodzina w Prawie Harcerskim

rok	nr	treść
1919	7.	Harcerz jest karny i posłuszny rodzicom i wszystkim swoim przełożonym.
1932	7.	Harcerz jest karny i posłuszny rodzicom i wszystkim swoim przełożonym.
1947	7.	Harcerz jest karny i posłuszny rodzicom i wszystkim swoim przełożonym.
1957	5.	Harcerz chętnie pomaga rodzicom, dba o dom rodzinny, szanuje starszych.
1981	7.	Harcerz szanuje starszych, pomaga chętnie rodzicom.
1990	7.	Harcerz szanuje starszych, pomaga chętnie rodzicom.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tekstów historycznych²¹.

20 Celowo pomijam dalszą część, która jest różnie redagowana w różnych organizacjach harcerskich.

21 W. Hausner, M. Wierzbicki, *Aneks – Prawo harcerskie* [w:] tychże, *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015, s. 148–152.

Wszystkie redakcje Prawa Harcerskiego wybrane z lat 1919; 1932; 1947; 1957; 1981; 1990, zawierają bezpośrednie odniesienie do rodziny. Zazwyczaj jest to punkt 7., z wyjątkiem redakcji z roku 1957. Obecne w redakcjach z 1919, 1932 oraz 1947 słowo „karny” oznacza człowieka zdyscyplinowanego, który potrafi podporządkować się zasadom, przepisom, ustaleniom nie z przymusu, ale z własnego wyboru. W tym sensie harcerska karność nie oznacza ślepego posłuszeństwa, lecz świadomą odpowiedzialność za swoje czyny i gotowość do współpracy w zespole. Posłuszeństwo – to uznanie autorytetu innych, w tym wypadku rodziców, drużynowego, przełożonych oraz, co również ważne, gotowość do przyjmowania wskazówek lub poleceń. Nie chodzi jednak o bezrefleksyjne wykonywanie poleceń, ale o zrozumienie sensu polecenia i zaufanie do osób bardziej doświadczonych. Określenie „rodzicom i wszystkim swoim przełożonym” wskazuje na dwa kluczowe z perspektywy harcerstwa środowiska wychowawcze:

- Rodzina – pierwsze i najważniejsze źródło wychowania; szacunek wobec rodziców jest podstawą postawy harcerskiej.
- Przełożeni – czyli drużynowy, przybocznicy, instruktorzy, nauczyciele, przełożeni w pracy czy w społeczeństwie. Posłuszeństwo wobec nich uczy współpracy i odpowiedzialności w hierarchii.

W kolejnych redakcjach słowo „karny” zastąpiono słowem „szanuje”, które w sensie interpretacyjnym często bywa zbieżne, jednak nacisk na posłuszeństwo wydaje się tu jednak lżejszy, a niekiedy nawet uznaniowy. Redakcje z roku 1981 i 1990 wskazywały na szacunek i pomoc. Odnosi się to do ważnych wartości: szacunku, wdzięczności, odpowiedzialności i służby drugiemu człowiekowi. To, że harcerz okazuje szacunek osobom starszym, rozszerzało grupę godnych szacunku, odnosząc ten termin zarówno do rodziców jak i dziadków, nauczycieli, jak i tych, którzy mają większe doświadczenie życiowe. Harcerz, starając się rozumieć starsze pokolenia, łatwiej może poznać ich mądrość, tradycję i wartości, które pomagają mu kształtować charakter. Kwestia pomocy rodzicom nie jest przymusem, ale wyrazem miłości, wdzięczności i odpowiedzialności za rodzinę. W tym sensie harcerz nie czeka, aż ktoś go poprosi – sam zauważa, co trzeba zrobić i działa z radością, a nie z przymusu.

Wszystkie wymienione redakcje wskazują harcerzom ważne wartości wychowawcze:

- empatię i wdzięczność wobec innych;
- umiejętność słuchania;
- poczucie obowiązku wobec rodziny i wspólnoty;
- postawę służby, która jest jednym z filarów harcerskiego wychowania.

W świecie, gdzie często promuje się niezależność i indywidualizm, punkty Prawa Harcerskiego odnoszące się do rodziny również dziś w sposób szczególny przypominają o szacunku dla relacji międzyludzkich w rodzinie i wdzięczności wobec tych, którzy nas wychowali i wspierają.

To uczy, że prawdziwa dojrzałość to nie bunt przeciw starszym, lecz świadome współdziałanie i wsparcie.

Warto również zauważyć, że w najnowszych redakcjach w Związku Harcerstwa Polskiego i Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej powrócono do redakcji 7. punktu z 1932, jednak interpretacje nie są już tak stanowcze. Harcerz, który jest karny, szanuje starszych i pomaga rodzicom, pokazuje, że rozumie, czym jest wdzięczność, szacunek i odpowiedzialność za drugiego człowieka. To punkt, który kształtuje serce i charakter, fundament wspólnotowego (społecznego) życia.

Podsumowanie

Można i zapewne należy stwierdzić, że rodzina jest pierwszym środowiskiem wychowawczym człowieka. To w niej dziecko uczy się zasad, wartości i postaw, które później przenosi w inne obszary życia – do szkoły, środowiska rówieśniczego czy właśnie do harcerstwa. W tym sensie Prawo Harcerskie jest naturalnym przedłużeniem wychowania rodzinnego. To, czego uczą rodzice, znajduje w nim potwierdzenie i rozwinięcie w praktycznym działaniu.

Rodzina i harcerski ideał wychowawczy zawarty w Prawie Harcerskim są ze sobą ściśle powiązane. Rodzina jest pierwszym miejscem, gdzie człowiek poznaje wartości, a harcerstwo pomaga mu je pogłębiać i stosować w życiu. Prawo Harcerskie nie zastępuje rodziny, ale wzmacnia jej rolę, przypominając młodemu, jak ważne są szacunek, odpowiedzialność, miłość i służba innym. W ten sposób harcerstwo staje się naturalnym przedłużeniem wychowania rodzinnego, wzmacnia je i wspiera. Staje się ono swoistą kliniką życia, w której ideały domu rodzinnego znajdują swoje praktyczne zastosowanie.

Rodzina uczy, czym jest miłość, harcerstwo – jak tę miłość przekuć w działanie. Razem tworzą spójną drogę wychowania człowieka prawego, uczciwego i gotowego służyć innym – a więc prawdziwego harcerza.

Bibliografia

Baden-Powell R., *Scouting for Boys*, London 1908.

Czarkowski J.J., *O metodzie harcerskiej i jej rozwoju*, [w:] G. Miłkowska, K. Stech (red.), *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, Zielona Góra 2011.

Czarkowski J.J., *Harcerstwo jako pedagogia wprowadzająca w życie wartościowe* [w:] „Warszawskie Studia Teologiczne”, nr XXVII/1/2014.

Czarkowski J.J., *Aktualność pedagogii harcerskiej XX-lecia międzywojennego* [w:] „Harcerstwo. Rocznik naukowy Muzeum Harcerstwa”, nr 1, 2018.

Grodecka E., *O metodzie harcerskiej i jej stosowaniu*. Warszawa 1937.

Hausner W., Wierzbiński M., *Aneks – Prawo harcerskie* [w:] tychże, *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015.

Hejnicka-Bezwińska T., *Pedagogika ogólna*, Warszawa 2008.

Noddings N., *The Challenge to Care in Schools. An Alternative Approach to Education*, New York 2005.

Parsons T., *The Social System*, Glencoe 1951.

Parsons T., Bales R.F., *Family, Socialization and Interaction Process*, New York, 1955.

Stech K., *Spółeczny zasięg metodyki harcerskiej* [w:] G. Miłkowska, K. Stech (red.), *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, Zielona Góra 2011.

Śliwerski B. (2017), *Pedagogika czy pedagogia harcerska?* [w:] „Harczerz Rzeczypospolitej. Internetowe pismo Ruchu Harcerskiego”, 5 kwietnia 2017. https://hr.bci.pl/articles.php?article_id=577

Śliwerski B., *Pedagogia harcerskiego wychowania*, Kraków 2018.

Tyszką Z., *Socjologia rodziny*, Warszawa 1993.

Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1986.

The Family in the Scouting Educational Ideal

Abstract: Polish Scouting and Guiding, rooted in the ideas of Robert Baden-Powell and developed by Andrzej and Olga Małkowski, is both an educational movement and a pedagogy – a coherent system of values and actions aimed at forming an upright, responsible person ready to serve to others. The foundation of Scouting education is the Scout Law – a set of moral principles that serves as a guide rather than a list of commands. It shapes attitudes of honesty, courage, service, self improvement, and love for God, the Homeland, and fellow human beings. A special role in this system is played by the family – the first and most important educational environment in a person's life. It is within the family that a child learns values, cooperation, trust, and responsibility. Scouting and Guiding does not replace the family but supports it in its mission, developing attitudes formed at home and teaching how to apply them in everyday life. The values shared by both family and Scouting and Guiding include: respect, love, gratitude, and service to others.

Keywords: Family, Scouting and Guiding, Scout Pedagogy, Scout Educational Ideal, Scout Law.